

Марко Шуица*

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју

ОДНОС КНЕЗА ЛАЗАРА И ВУКА БРАНКОВИЋА У СВЕТЛУ ДУБРОВАЧКИХ ИСПРАВА ИЗ 1387. ГОДИНЕ**

Човек (историчар) се непрестано пита да ли ће погодити ствари које су најважније, да ли довољно познаје читаву област да може поуздано говорити о њеном стању и свим њеним проблемима. Пре ће бити у праву кад сумња у себе, него кад се осећа сасвим сигуран.

Сима Ћирковић¹

Везе између кнеза Лазара и других обласних господара, стваране током осме и девете деценије XIV века, биле су у више наврата предмет проучавања српске историографије.² И поред дуге традиције њи-

* Ел. пошта: msuica@f.bg.ac.rs.

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије *Српска држава и друштво у изворима средњег века* (ев. бр. 147024).

¹ С. Ћирковић, *Методолошки проблеми проучавања средњовековне српске историје*, ИГ 1–2 (1978) 63, прештампано у зборнику, *О историји и методологији*, Београд 2007, 207.

² До сада је у више наврата подробно анализирана веза између кнеза Лазара и других обласних господара, првенствено из угла владарске идеологије и политичког положаја кнеза Моравске Србије. У оквиру тих релација, често су предмет пажње историчара биле и две дубровачке исправе кнеза Лазара и Вука Бранковића. Питања њихове садржине и значења историографија је разматрала још од времена Илариона Руварца и Константина Лиречека – И. Руварац, *О кнезу Лазару*, Нови Сад 1887, 212–218; К. Лиречек, *Историја Срба I*, Београд 1952, 322; *Историја Срба II*, 348. Научни скуп посвећен кнезу Лазару донео је низ научних доприноса који су узимали у обзир нашу тему, а објављени су у зборнику *О кнезу Лазару*, Београд 1975: В. Мошин, *Самодржавни Стефан кнез Лазар и традиција немањихког суверенитета од Марице до Косова*, 13–43; Ф. Баришић, *Владарски чин кнеза Лазара*, 45–62; Б. Ферјанчић, *Владарска идеологија у српској дипломатици после пропасти царства (1371)*, 139–

ховог испитивања и научног промишљања међусобних односа, одређене историјске недоумице и даље остају актуелне. Неке од дилема произилазе непосредно из природе односа кнеза Лазара са другим обласним господарима. Родбинско повезивање са знаменитим и моћним српским, или племством у суседству, представљало је један од стратешких стубова политике кнеза Лазара.³ У низу бракова Лазаревих кћери издваја се онај, склопљен између прворођене ћерке Маре и Вука Бранковића, припадника „старог“ српског племства.⁴ Заснован још на самом почетку седамдесетих година XIV века, у време када је кнез Лазар тек започео ширење своје државе, овај брак је био залог кнежевој успешној државничкој политици и недвосмисленој подршци коју је имао у своме зету. Вук Бранковић, потомак војводе Младена и син севастократора Бранка, некадашњих велможа у служби Немањића, имао је статус независног, самосталног, обласног господара са титулом господина.⁵

Однос између таста и зета, временом је постао изузетно присан, а обликовао се у оквиру датих политичких околности и идеолошких претпоставки с краја XIV века. Њихови савременици оставили су сведочанство да су владали складно и у заједништву. У једном запису из 1387. изричито се каже да је књига завршена „у дане благовернога и христољубивога и Богом преосвећенога господина кнеза Лазара и вазљубљенога њему сина господина Вука, који су тада држали све српске земље, као и поморске. И тако су у јединству и љубави побеђивали непријатеље своје.“⁶ Колико је овај утисак савременика био

150. Тим проблемима се у скорије време нарочито бавио Милош Благојевић, „Владаније“ кнеза Лазара у Приморју, ЗФФБ XV–1, Београд 1985, 97–114, новије издање у Немањићи и Лазаревићи, Београд 2004, 315–333, *Јединство и подвојеност српских земаља пре битке на Косову*, ЗФФБ XVIII–1 71–92, у Немањићи и Лазаревићи, 277–301, и последњем раду *О издаји или невери Вука Бранковића*, Зборник МСИ 79–80 (2009) 7–42. Иако није посветио посебну расправу или студију овом питању, значајан допринос проучавању ове теме дао је и С. Ћирковић, *Србија уочи Косовске битке*, Зборник Косова и Метохије 1, Београд 1990, 13–15. И поред тога, сматрали смо да је, као прилог издању исправе у овом броју Старог српског архива, имало смисла још једном истаћи домете историографије по овом питању и указати на одређене, још увек актуелне недоумице.

³ М. Пурковић, *Кћери кнеза Лазара*, Мелбурн 1956; Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић, историја, култ, предање*, Београд 1989², 98–99.

⁴ А. Веселиновић, Р. Љушић, *Српске династије*, Бранковићи, Нови Сад – Београд, 84; Исти, *Родослови српских династија*, Бранковићи, Нови Сад 2002, 29.

⁵ Исто; С. Ћирковић, *Вук Бранковић*, СБР 2, Нови Сад 2007.

⁶ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи I*, Београд 1902, 50 бр. 57.

субјективан, а колико одраз политичке реалности? Дипломатичка грађа из истог времена пружа нешто другачију слику, али не и у потпуности контрадикторну. Уколико се у разматрање узму и други елементи на којима је почивао однос кнеза Лазара и Вука Бранковића, онда слика постаје јаснија.

Овом приликом, а у складу са врстом публикације, жеља нам је да се осврнемо на однос кнеза Лазара и Вука Бранковића из угла дипломатике. Сва сложеност њиховог родбинског заједништва уочљива је на основу сачуване дипломатичке грађе, пре свега, повеља које су ова два обласна господара издала истим поводом дубровачким поклицарима, почетком 1387. године, у размаку од само неколико дана. Анализа садржаја исправа Дубровчанима, осликава онај аспект њихових односа, уочљив у званичној, државној, комуникацији. Ипак, треба нагласити да се, уз већ споменута сведочанстава савременика, однос Лазар–Вук, присутан у дипломатичкој грађи, не може посматрати одвојено од осталих манифестација индивидуалне, или заједничке политике и заступане владарске идеологије кнеза Лазара.⁷ У историјском „рашчитавању“ прошлости, реконструисање властеоских односа захтева посебну пажњу. Историографска тумачења Лазаревог политичког завештања, обухватају велики распон различитих историјских закључака. Кнез Лазар је с временом био препознат као нови владар српске државе без врховне владарске титуле, затим као вођа породичног савеза обласних господара, или обласни господар са преузетим немањинским идеолошким наслеђем, али ограниченом политичком влашћу. Опредељивање за било коју од историографски профилисаних Лазаревих „историјских улога“, неминовно отвара и тумачење нарочитог односа са његовим првим зетом, господином Вуком Бранковићем.⁸ Због тога дубровачке повеље представљају један од сегмената на основу којих се може боље сагледати њихов комплексан, с једне стране „међудржавни“, а с друге, родбински однос уочи Косовске битке. Све тадашње политичке везе у региону, укључујући и споменуту, обликовале су се под теретом реалности. То се пре свега односи на притисак који су на

⁷ Р. Михаљчић, *Лазар Хребелјановић*, 98. То подразумева и приступ из угла дипломатичке грађе, наративних извора, нумизматике, коначно и политичке и историје државности.

⁸ За увид у историографске радове везане за ово питање видети напомену 1.

српске земље вршиле Османлије. У таквом, ширем политичком амбијенту треба посматрати и садржину исправа Дубровчанима, у њима прокламоване, или присутне, али неизречене идеолошке или државне статусне постулате. Вукова повеља Дубровчанима садржи промовисан хијерархијски родбински поредак, наравно, из угла самог ауктора.

У светлу последица скорих турских продора и нестабилности које су потресале области кнеза Лазара (продор Османлија у област Топлице и њихово заузимање Ниша), и Вука Бранковића (паљење Грачанице, исте 1386. године),⁹ Дубровчани су имали намеру да регулишу своја права у српским областима и традиционално обнове старе привилегије. Повеље о трговачким повластицама и правима дубровачких пословних људи у Србији део су великог континуираног корпуса исправа које су српски владари издавали још од времена првих Немањића. Њима су дефинисана права, у неким случајевима обавезе, као и различите правно спорне ситуације које су се тичале дубровачких грађана у српским земљама. Дубровачко посланство је крајем 1386, у складу са утврђеном дипломатском праксом, отишло на двор кнеза Лазара, а потом и Вука Бранковића, како би обезбедило повољне услове пословања у српским земљама. Они су своју путну агенду креирали по одређеном реду, хијерархијском значају српских велможа – обласних господара. Прво су походили двор кнеза Лазара у Крушевцу, где су повластице обновили и озваничили 9. јануара 1387,¹⁰ а потом су Вука Бранковића затекли у Приштини, од кога су сличну врсту документа добили 20. јануара.¹¹ Иако је потврђивање трговачких повластица у областима кнеза Лазара и Вука Бранковића формално реализовано веома касно, тек почетком 1387, Дубровчани су им се по потреби и раније обраћали. Такав је случај са препорукама за исплату Стонског дохотка које су од почетка осамдесетих година XIV века посебно тражили, од кнеза Лазара, Ђурђа II Страцимировића и Вука Бранковића.¹² Разлози за одлагану обнову тра-

⁹ С. Ђирковић, *Косовска битка у међународном контексту*, Глас САНУ ССCLXXVIII (1996) 59; М. Шуица, *Приповести о српско-турским окршајима* „страх од Турака“ 1386. године, ИЧ 53 (2006) 93–121.

¹⁰ А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, Београд 2003, 191–201, даје попис и ранијих издања.

¹¹ У овом броју ССА, Т. Суботин – М. Шуица, са освртом на ранија издања.

¹² М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке Републике I*, Београд 1959, 246; Исти, *Одлуке већа II*, Београд 1964, 206, 216, 301–304, 580; М. Живојиновић, *Светогорци и стонски доходак*, ЗРВИ 22 (1983) 169; М. Спремић, *Косовска Битка – проблем издаје*, Косовска битка и последице, Београд 1991, 36.

диционалних немањихких привилегија Дубровнику од стране кнеза Лазара, леже у дубровачком схватању шире државно-правне хијерархије и препознавања носилаца регалног српског наслеђа. Овим комплексним питањем нарочито се бавио Сима Ћирковић, који је установио да се у односу Дубровника према потенцијалним наследницима немањихке државности у време српске територијално-државне полицентричности, прелама нарочито схватање хијерархије устројене према мерилима врховног сизерена – Угарске краљевине.¹³ Кључни моменат у коме су наступиле промене била је смрт краља Лудовика I 1382, после чега долази до „рушења његовог (Лудовиковог) хијерархијског система, када јаче долази до израза реални однос снага“.¹⁴ То је време када кнез Лазар, заокруживши своју област, слободно испољава своје претензије и моћ. Дубровчани у томе виде могућност уважавања реалности у старим српским земљама, чиме се отвара највиши дипломатски пут ка кнезу Лазару, једном од главних носилаца прерогатива српске државности. Дубровчани су убрзо после смрти врховног господара донели одлуку да од угарске краљице затраже да их она препоручи кнезу Лазару.¹⁵ Према речима С. Ћирковића, „та одлука открива где су били главни дубровачки интереси, али у исто време показује да је кнез Лазар био укључен у хијерархијски систем Лудовиковог 'archiregnum'“.¹⁶ То је за Лудовиковог живота подразумевало, макар и формално, поштовање преимућства краља Твртка I у оквирима угарске вазалне структуре.¹⁷ Од јуна месеца 1383. у Дубровнику је планирано организовање посланства које је требало да оде на двор кнезу Лазару, али до слања поклисара није дошло. У каснијим одлукама (1385, 1386) говорило се о слању емисара господи Србије, а под њима су се поименично подразумевали и наводили Лазар и Вук Бранковић.¹⁸ Промене које су уследиле

¹³ С. Ћирковић, *Србија уочи битке на Косову*, 13–14, 17;

¹⁴ С. Ћирковић, *Срби у средњем веку*, Београд 1995, 185.

¹⁵ М. Динић, *Одлуке већа I*, 246; С. Ћирковић, *Србија уочи битке на Косову*, 13.

¹⁶ С. Ћирковић, *исто*.

¹⁷ *Исто*.

¹⁸ М. Динић, *Одлуке већа II*, 137 „Pp. De mittendo ambassiatam ad comitem Lazaru et ad Volchum Branchouich“ 24. јули 1385; „Pp. De confirmando cedulam donorum dirigendorum d. Comiti Lacaroet Volcho sicut scriptum est“, 3. октобар 1385; „Pp. De dando ambassiatoribus ituris ad comitem Lacarum et Volchum usque ad up. LX pro donis presentandis pro sua parte, scilicet ipsorum ambassiatorum.“ 17. новембар 1385; Михаило Динић је у именском регистру Одлука већа, оставио могућност да се Вук Бранковић подразумева и под термином *perotus* који је садржан у једној одлуци Малог већа везаној за посланство у српске земље „Ser Jacobus de Gondula, ser Marinus de Bona, ser

Марко Шуица

у односу Дубровчана према кнезу Лазару током осамдесетих година XIV века одраз су, делом стања интеррегнума проузрокованог борбама за угарску круну, али и коначном прихватању реалности која је подра-зумевала постојање „напоредних центара моћи међу којима се одржавају разлике у рангу“.¹⁹ У таквој веома комплексној државно-политичкој констелацији, Дубровчани су у јесен 1386. послали своје амбасадоре на двореве кнеза Лазара и Вука Бранковића.

Анализа појединих делова докумената

У овом делу прилога издвојићемо само неколико сегмената у који-ма се повеље битније разликују, а које на одговарајући начин показују статус, претензије или међусобни однос кнеза Лазара и Вука Бранковића.

Прва, најочљивија разлика је формалне природе. Тиче се обима повеља и њиховог протоколарног дела. У својој збирци, *Законски спо-меници*, Стојан Новаковић је у Лазаревој повељи издвојио 20 клаузула које улазе у састав диспозиције, док их у Вуковој исправи има 19.²⁰ Поред тога, за разлику од повеље Вука Бранковића, издате једанаест дана касније, Лазарева исправа има свечанији карактер, садржи диплома-тичке формуле и елементе који одговарају владарским повељама. Вук у својој исправи следи другачији дипломатички образац, дајући јој више карактер отвореног писма „*пишѠ въ св[ѣ]дениѣ въсема*“, него владарске повеље.²¹ Уочљива разлика у дипломатичком шаблону и уводним, идео-лошки профилисаним ставовима, заправо етикецији којом се ова два гос-подара обраћају Дубровчанима, указује на одређену врсту политичке и старешинске градације која је владала између кнеза и његовог зета.

Иако се аутономност вођења спољне, као и унутрашње политике Вука Бранковића не доводи у питање, Лазарев међународни углед 1387. године, свакако је био изнад Вуковог. То потврђује и сама диплома-

Junius de Sorgo in dicto Minori Consilio ordinati fuerunt ad inveniendum pecuniam necessariam pro ambassiatoribus ituris in Sclauoniam ad. d. Comitem Lazarum et **nepotem**“ 15. фебруар 1386. За новембар исте године везује се више одлука у истом смислу а које су се тичале слања поклисара кнезу Лазару и Вуку Бранковићу, у вези са обновом трговачких повластица. М. Динић, *исто*, 301–304. С. Ћирковић, *исто*.

¹⁹ С. Ћирковић, *исто*, 16.

²⁰ С. Новаковић, *Законски споменници*, 200–205

²¹ Видети изања повеља А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 191–201, и Т. Суботин Голубовић, М. Шуица, у овом броју ССА; С. Ћирковић, *Србија уочи битке на Косову*, 14.

тичка грађа. У протоколарним деловима Вукове исправе, не случајно, избегнуто је церемонијално наглашавање нарочитих властеоско-владарских обележја, како би се истакло првенство таста, односно, кнеза Лазара. За разлику од исправе Вука Бранковића, која започиње инвокацијом, на почетку Лазареве повеље налази се аренга (изостављена у издању С. Новаковића),²² која, између осталог, садржи и важне податке на основу којих се може сагледавати владарска идеологија кнеза Лазара. Већ у почетном делу исправе наведене су територије/области над којима је Лазар или стварно вршио, или само прокламовао власт, а које обухватају Српску земљу, Поморје и подунавске области.²³ Потом следи вербална инвокација и интитулација развијеног типа која садржи верске и владарске елементе „азъ в њ Христа Бога благовѣрни и самодржавни по милости Божики Стефанъ кнез Лазаръ“.²⁴

За ову врсту интитулације карактеристично је кнежево позивање на немањићко наслеђе симболизовано у владарском имену Стефан које је придодато уз лично.²⁵ Приметно је и позивање на самодржавност у интитулацији, али оно не подразумева нужно и врховну власт над осталим српским обласним господарима.²⁶ Из интитулације произилази да је његов немањићки владарски идентитет „Стефанъ кнез Лазаръ“ последица „милости Божик“, а владарски положај дело *Божике добре воље*, чиме, заправо, његов владарски легитимитет добија обележја провиђења и тежину божанског права.²⁷ На тај начин, кнез Лазар је, користећи подршку врха Српске цркве и патријарха Спиридона, уклапао своју владарску идеју у немањићку идеолошку схему, промовисану још од краја XII века.²⁸ Уп-

²² С. Новаковић, *исто*, 200.

²³ Питање територија Лазареве области подробно је анализирао Милош Благојевић у раду *Владаније у поморју*.

²⁴ А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 192, 196; Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, табела II, 102

²⁵ Р. Михаљчић, *Одјек титуларног имена Немањића*, Владарске титуле обласних господара, Сабрана дела VI, Београд 2001, 218–221.

²⁶ Бавећи се положајем кнеза Лазара и његовим односом према другим обласним господарима, Раде Михаљчић сматра да спомињање самодржавности не подразумева и врховну власт над осталим његовим зетовима, српским обласним господарима. Као пример шире употребе термина самодржац Р. Михаљчић наводи интитулацију Лазаревог зета Ђурђа Страцимировића Балшића који се такође титулисао као *самодржавни господин Ђурађ све зетске и поморске земље*, 1386. године, у повељи издатај Дубровчанима – Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 93–94.

²⁷ А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 199

²⁸ Нова владарска идеја у Србији и концепт власти родоначелника, а касније и његових потомака профилишу се још у Хиландарској повељи Симеона–Немање из

раво, овај део повеље највише је коментарисан у историографији, пре свега, у контексту владарске идеологије кнеза Лазара, а потом и његовог односа према Вуку Бранковићу.²⁹ Уколико се упореди Лазарева са Вуковом интитулацијом у повељи од 20. јануара, разлика у положају таста и зета јесте велика. Вук Бранковић, чак, не спомиње ни своју титулу господина, која се, ипак, јавља у исправи, али тек на крају. Лазарева интитулација одликује се, укључујући и територијални обухват у делу аренге, свим владарским атрибутима. Она сама по себи пружа увид у Лазареве како прерогативе, тако и одређене претензије. Кнежево укључивање Поморја у земље над којима влада, отвара питања реалног домена његове власти, нереализованих, а постављених политичких планова, или начина перцепције немањихких традиција, које су се могле манифестовати у пуком, номиналном, преузимању некадашњих њихових територија из ранијих исправа.³⁰

Експозиција Лазареве повеље је уобичајена. У њој се у стандардизованом наративном поступку наводе чланови дубровачког посланства, Никола Гундулић и Јаков Бавжелић. Они су после добијања повластица од стране кнеза заједно отишли на двор Вука Бранковића, о чему се, у истом дипломатско-дипломатичком маниру, говори и у Вуковој повељи. Коначно, легализујући фактичко стање везано за дубровачке грађане и трговце у својој области (1387), кнез Лазар се у овом делу исправе позива на наредбе и законе, заправо повеље које су Дубровчанима издавали први српски господари.³¹ Кнез је, по обичају, потврдио раније уговоре издвајајући цара Стефана Душана, уз напомену да ће исти и непромењени закони важити и на територији његове зем-

1198. године – А. Соловјев, *Одабрани споменици српскога права од XII до краја XV века*, Београд 1926, 11–12 ; С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањихких*, Београд 1996, 60–81, 100–118; Б. Бојовић, *Краљевство и светост, Политичка филозофија средњовековне Србије*, Београд 1998, 33–47.

²⁹ Видети напомену 1.

³⁰ С. Ћирковић је својевремено заступао мишљење да се Поморје, тј. приморје нашло у овој дипломатичкој грађи по принципу дословног, такорећи механичког преузимања из немањихких дипломатичке заоставштине – С. Новаковић, *Срби и Турци*, Београд 1960, коментари (С. Ћирковић) 457.

³¹ Бавећи се питањем статуса Лазареве државе у ширем, регионалном контексту С. Ћирковић је на историјске основе поставио овако касно обнављање дубровачких трговачких повластица од стране српског кнеза. Разлоге за то је видео пре свега у регионалним збивањима везаним за хијерархијски систем угарских поданика, коме су припадали и краљ Твртко, и кнез Лазар, и сами Дубровчани – С. Ћирковић, *Србија уочи битке на Косову*, 14.

ље. Пошто је дубровачко посланство по реду важности и угледа походило српске господаре, Вукова исправа је, логично, издата након Лазарева. Она садржи и вест о претходно донетој Лазаревој повељи Дубровчанима, па Вук на својој територији потврђује повластице и прописује правне регуле на основу повеље цара Стефана и текста исправе кнеза Лазара, који је поступио по пређашњем владарском обичају. Вук Бранковић у својој исправи није именовao таста, већ га је навео као *господина кнеза*. Овај епитет господина, придодат уз титулу кнеза, свакако, упућује на уважавање државно-политичког примата кнеза Лазара, али и нарочито поштовање које је својствено породичном старешинству и родитељству.³² На сличан начин је, нешто касније, кнез Стефан Лазаревић спомињао свога оца као „г(оспо)д(и)на и род(и)тел(а) мис(ве)твпчившега кнеза Лазара“.³³ Према речима Божицара Ферјанчића, формулација повеље Вука Бранковића указује на то да је он, поред узаног поштовања према тасту, јавно признавао кнеза „за врховног господара **једног дела земаља Српског Царства**“, што не доводи у питање Вукову аутономност над облашћу којом је владао.³⁴ Из назначеног првенства, као и разлике у интитулацији може се јасно извући закључак да је Вук признавао првенство кнезу Лазару у државном и породичном смислу, али би аргумент о вазалној зависности, односно Лазаревој сизеренској улози у друштвеним релацијама феудалне праксе и ограничења територијалног суверенитета, био недовољно поткрепљен.³⁵ Ова, пре свега, државничка и породична хијерархија не може се поистоветити са друштвено-политичком која би искључивала територијално-политичку и сваку другу независност Вука Бранковића, осведочену у његовом државном опсегу и начину управљања облашћу. Историчарски суд Р. Михаљчића, иде у том смеру да се јасно издвајају разлике на друштвено-политичком микроплану, јер „Вуку кнез Лазар не издаје и не потврђује повеље као, на пример, Обраду Драгосаљићу,

³² Р. Михаљчић, *Господин*, Владарске титуле обласних господара, Сабрана дела VI, Београд 2001, 104–113.

³³ М. Шуица, *Повеља кнеза Стефана Лазаревића којом се Хиландару прилаже црква Ваведења Богородичиног у Ибру*, ССА 3 (2004) 112, 114.

³⁴ Б. Ферјанчић, *Владарска идеологија*, 149.

³⁵ М. Благојевић сматра да је јачањем реалног политичког положаја кнеза Лазара истовремено ојачана и српска државност, а да је Вук Бранковић „постао вазал кнеза Лазара, признавши га са старијег и свог господина. Није то био куртоазни гест, јер је вазални однос озваничен у целој Вуковој области“ – М. Благојевић, *Историја државности I*, 250–251. Тај став је заступљен и у другим његовим, већ наведеним, радовима.

Црепу Вукославићу и челнику Муси, у ствари својим поданицима. Њихов положај и положај Вука Бранковића према кнезу Лазару није могуће изједначити.³⁶ Природа односа између Лазара и Вука превазилази уобичајене оквире средњовековних друштвених релација, управо зато што је грађена у доба великих политичких превирања и државног провизоријума. То је доба у коме се српска средњовековна државност, што подразумева и односе међу најмоћнијим династима, прилагођавала реалним околностима и наметнутим условима опстанка. Спрега између таста и зета ојачана је великом турском опасношћу, која је довела и до обликовања заједничке одбрамбене стратегије. Територијални уступци које је кнез Лазар учинио Вуку Бранковићу, сигурно нису били плод Вуковог притиска на кнеза, а с друге стране, нису били условљени ни формалним ступањем Вука у вазални однос према тасту.³⁷ Кнежев поклон у земљама, могао је бити резултат појачане политичко-војне сарадње и „родитељске“ благонаклоности кнеза Лазара према свом зету Вуку, пре него залог феудалног потчињавања. Уочи битке на Косову, после великих продора Османлија у старе српске земље током 1386, сасвим је могуће говорити о додатном зближавању најважнијих чланова породице са успостављеном територијално-политичком одговорношћу и јасно дефинисаном хијерархијом, која не подразумева потчињеност у вазалном смислу. Области кнеза Лазара и Вука Бранковића чиниле су природну територијалну целину са јасно профилисаним политичким идентитетима, али заједничким одбрамбено-стратешким положајем према Турцима.

Диспозиција у обе повеље углавном је истоветна, али разлике присутне на неколико места могу бити предмет анализе. Када се упореде правне клаузуле, одступања су уочљива само на неколико места. Једна од важних тиче се термина *владанија* које се јавља у повељи кнеза Лазара. Поред навођења Поморја у уводном делу, кнез Лазар је исказао да су одређени тргови у зони Приморја у његовом *владанију*,³⁸

³⁶ Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 98.

³⁷ Тезу да је кнез Лазар уступио Вуку области зарад ступања у вазални однос заступа М. Благојевић, *Јединство и подвојеност*, 293–294. Аргументацију за овакву реконструкцију збивања пружа недовољно прецизан текст култног списка, Слова о кнезу Лазару, у коме се каже да је кнез Лазар Вуку „оделио довољно земље“ са великим градовима, што, као што смо навели, не мора нужно да буде последица заснивања вазалног односа, већ посебног чина милости у оквиру породичне хијерархије.

³⁸ Тумачењем појма *владаније* бавио се М. Благојевић, детерминишући термин на веома широко постављеној територијално-изворној подлози. За више података о

„кои соу оу владанию господства ми“.³⁹ Овако формулисан, политички, програмски став, у потпуности се уклапа у амбијент присвајања регалних привилегија које су некада припадале централној власти. Долазак дубровачког посланства и захтев за обновом трговачких повластица, кнез Лазар је искористио као погодну прилику да искаже свој владарски потенцијал утемељен у немањићким традицијама. Декларативност у навођењу територијалног домена подразумевала је поред територија над којима је стварно господарио и оне на које је само полагао права. И једне и друге сачињавале су владарски програм кнеза Лазара.

За разлику од таста, Вук Бранковић не говори о трговима у власти, ни својој, ни кнеза Лазара, већ о трговима и сланицама из времена цара Стефана и прве господе, тј. Немањића: „И за тръгове поморске и за сланице, ако ми Богъ поможе, тере боуде тѣдеси мое владание, кѣде сѣ били тръгове и сланице ѿ пръве г(о)споде и ѿ ц(а)ра Степана, тѣдеси да вѣдѣ и сѣди, а инѣде да не вѣдѣ нигде“.⁴⁰ Полагање права на области којима није владао, а које би једног дана могле да се нађу у оквиру његове државе, улазило је у саставни део Вукових господарских претензија. Дубровчани нису могли предвидети у ком правцу ће се развијати будући догађаји у српским земљама, а на овај начин су стицали неку врсту гаранције у случају да Вук Бранковић у неком тренутку постане кључна политичка фигура. Наведене клаузуле о ограничењу продаје соли и у једној и у другој исправи биле су од велике важности за Дубровчане, иако српски господари у том тренутку нису контролисали споменуте приморске градове и тргове.⁴¹

појму *владаније*, видети М. Благојевић, *Владаније кнеза Лазара у Приморју* (пуна библиографска јединица у нап. 1).

³⁹ С. Новаковић, *Законски споменици*, 202; А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 193.

⁴⁰ С. Новаковић, *Законски споменици*, 204–205

⁴¹ С. Ћирковић је, бавећи се анализом ових повеља, подвукао њихову декларативност у погледу регулисања дубровачких права у области Поморја, наводећи да у реалности ниједан од наведених српских господара није спроводио власт над деловима јадранског приобаља – С. Ћирковић, *Србија уочи битке на Косову*, 14. С друге стране, Фрањо Баришић, а потом и М. Благојевић су мишљења да би Лазарев експлицитан став да врши „владаније“ у Приморју могао произићи из новоуспостављених родбинских односа успостављених са његовим зетом, Ђурђем II Страцимировићем Балшићем. По тој хипотези, кнез Лазар је заступао врховну власт над Ђурђевом облашћу по принципу сизеренског и породичног старешинства – Ф. Баришић, *Владарски чин кнеза Лазара*, О кнезу Лазару, Београд 1975, 57–58; М. Благојевић, *Владаније кнеза Лазара у Приморју*, Немањићи и Лазаревићи, српска средњовековна држа-

„Владаније“ кнеза Лазара у Поморју актуелизовано је и у случајевима бродолома, традиционално присутним у немањићким исправама, који су својевремено господарили приморским областима. Кнез Лазар се позива на раније одредбе наводећи да ће се примењивати у приморским областима у његовом „владанију“:⁴² „И ако се разбие дрѣво доубровчко оу Приморию оу владанию господства ми, кои к законъ билъ за този оу пръвѣкъ господае и оу цара Стефана, тѣзи законъ да естъ и съди.“⁴³

У Вуковој повељи, која је уследила после Лазареве, као ни у претходно наведеном случју о трговима и сланицама, не каже се да кнез врши *владаније* у поморској земљи, али се отвара хипотетичка ситуација да ће се поштовати закони Немањића уколико дође до бродолома у маритимној области која је ушла у његову, тј. Вукову „земљу“: „И ако се разбие дрѣво дубровъчко ѿ приморию цю ѿтече ѿ мою землю, кои е билъ законъ за тѣзи ѿ пръвѣ г(о)сподае и ѿ ц(а)ра Степана, тѣзи законъ да е съди.“⁴⁴

У препису Лазареве повеље из средине XV века сачувана је једна норма, која се налазила у изгубљеном делу оригиналне исправе, а која је такође присутна и у Вуковој повељи.⁴⁵ С. Новаковић ју је приликом приређивања исправе у *Законским споменицима* издвојио као посебну одредбу.⁴⁶ У издању исправе Александра Младеновића, у посебно објављеном додатку из исте, Звездићеве књиге, који садржи део изгубљен у оригиналу, одломак је другачије прочитан, те је ова посебна одредба спо-

вност, Београд 2004, 325–326. Остаје мало вероватно да је у реалности Ђурађ признавао врховну власт свог таста, кнеза Лазара, с обзиром на његово војно-политичко деловање током 1386–1389. године. Његово непријатељство са босанским краљем Твртком I, Лазаревим савезником, и савезништво са Турцима, Лазаревим непријатељима, отварају питања утицаја кнеза Лазара на политику Ђурађа II у Зети – приморским земљама. И поред територијалне заокружености области кнеза Лазара и његових зетова, разлике у стратешким правцима политичког деловања између кнеза и Ђурађа II у супротности су са било каквом идејом о политичком јединству тј. савезу који је укључивао Поморје. Такво мишљење заступа и Р. Михалчић, *Лазар Хребелановић*, 98.

⁴² М. Благојевић, *Владаније*, 325–326.

⁴³ С. Новаковић, *Законски споменици*, 201.

⁴⁴ Видети издање исправе у овом броју ССА.

⁴⁵ Овај текст смо прикључили анализи због тога што је оригинал исправе кнеза Лазара оштећен, па је изгубљен текст у доњем средњем делу документа који обухвата десет писаних редова, а текст недостаје и на местима где је хартија оштећена, према увиду А. Младеновића, нарочито у 21. и 22. реду. А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 191.

⁴⁶ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, Vienna 1858, 147, 162, 207, 410; С. Новаковић, *Законски споменици*, 202, 205.

јена са текстом који јој претходи: „кеф[алија Господства ми ни ин... тко су у земљи Господства ми] тькмо да сије кому га да онзи на смрти [Дубровчанину **и да није Дубровчанину послинога дара**. И ако се случи Господству ми те] ре [се] свађу с Дубровником...“⁴⁷ У издању Миклошића, на месту на коме је А. Младеновић ставио везник *и*, налази се тачка, као знак интерпункције, чиме се ове одредбе раздвајају и носе обележја аутономности. У овако различито приређиваном тексту изворника није сасвим јасно на шта се и на кога заправо односи термин *посилни дар*.⁴⁸

Појам послиног (посионог) дара присутан је у Душановој исправи Дубровчанима из 1349, а потом и Урошевој из 1357. године.⁴⁹ Отвара се питање да ли је спомен послиног дара у повељама из 1387. нашао своје место према обрасцу Душанове повеље Дубровчанима, додуше, у сведеном виду, или се она везује на начин на који је то у преводу документа Лазареве повеље приредио А. Младеновић. У Лазаревој и Вуковој повељи ова одредба се наводи при крају диспозиције, а њом се утврђивало да Дубровчани немају принудног, изнуђеног тј. „посилнога дара“ према господару територије, односно српском владару. У Душановој повељи из 1349. одредба се односи на цареву посету тргу и даровање владара по сопственој вољи (Дубровчана) „**како ксть подобно цара**“, а притом „**посилнога дара и оузетиа да имь несть**“.⁵⁰ Ова одредба могла је бити пренесена у касније повеље, по принципу гаранција из немањихке дипломатичке грађе, али сведена на мере својствене околностима с краја XIV века. Уколико би то био случај, сама чињеница да је изостављен један део одредбе, уобичајен за немањихко време, говорила би у прилог томе да су Дубровчани ипак рачунали на другачију врсту обављања власти у новоствореним државним областима. Уколико је пак реч о другачијем читању документа, дакле, о судбини имовине преминулих дубровачких грађана на територији српских земаља и питању безусловних наследних права, онда би та одредба имала сасвим другачију конотацију, али исто правно значење, тј. ослобађање од материјалне изнуде, коју би вршиле локлана или врховна власт на одређеној територији кнеза Лазара или Вука Бранковића.

⁴⁷ А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 194.

⁴⁸ **посильнь**, *expressus*, Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, 375. О поимању дара и обичају даривања у контексту средњовековне друштвене историје в. Дар, *ЛССВ*, 137 (Н. Павковић), мада у наведеном чланку није посебно обрађен појам послиног дара.

⁴⁹ С. Новаковић, *исто*, 171, 180.

⁵⁰ *Исто*.

Без обзира на то како се разуме питање посилног дара, један од сигурних показатеља да су се политичке околности промениле у односу на епоху цара Стефана Душана и његовог сина Уроша чине нарочите одредбе које се тичу обавеза забаштињених Дубровчана на територијама кнеза Лазара и Вука Бранковића. У Лазаревој исправи се прописује: „И кои се к Доубровчанинъ забацинили оу Новомъ Брѣдоу, тѣзи да зиге градъ, и да чоува: кои ли соу гостие, и несоу се забацинили, да имъ к на воли, што имъ годе.“⁵¹ У Вуковој исправи, формулација је нешто другачија: „и кои сѣ Дѣровчане забацинили по моихъ[ъ] градовехъ[ъ], тизи да зигю градъ и да чѣваю. Тко ли сѣ гостие и несѣ се забацинили, да имъ е на воли како имъ годе.“⁵² То је јасан знак да се почетком 1387. увелико припремала одбрана, пре свега јужних области, како кнеза, тако и његовог зета, које су се налазиле на Косову и Метохији. Кнез Лазар је прописао ове обавезе дубровачкој популацији забаштињеној у Новом Брду, мада је Дубровчана било и у другим деловима државе, што указује на чињеницу да су јужне области биле најугроженије. Заправо, обавезе градозиданија и градобљуденија, прописане овим повељама представљају одраз нарастајућег *страха од Турака* који се манифестовао кроз различите видове политичких, војних и привредних активности српских господара уочи битке на Косову.⁵³ На крају, однос ова два сродника почео је утицати на синхронизовано спровођење заједничког одбрамбеног програма, на њиховим територијама, што се огледа управо у овим одредбама.

Још једна од битнијих разлика између повеља кнеза Лазара и Вука Бранковића садржана је, у већ помињаном, драгоценом, препису Лазареве повеље из XV века. У њему се налази санкција која је у оригиналу исправе, због одсеченог комада документа, сачувана искључиво у фрагментима. Она је, због природе документа, изостављена из Вукове исправе, па се не налази ни у копији у *Liber privilegiorum–Codex Ragusinus*. Санкција Лазареве исправе садржи молбу наследницима „кога одъ синовъ моихъ или одъ рода господства ми или иного кого“ за доследно спровођење правног чина, али не и претњу у случају огрешења о услове уговора.⁵⁴ У њој се оставља могућност различитог исхода наследства државе. На овом месту остаје отворено питање, да ли је општа зак-

⁵¹ С. Новаковић, *Законски споменици*, 201.

⁵² Видети издање исправе у овом броју ССА.

⁵³ М. Шуица, *Приповести*, ИЧ ЛП (2006) 119.

⁵⁴ С. Новаковић, *Законски споменици*, 202; О санкцији посебно С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици, Санкција*, Глас СКА 100 (1922) 1–48.

ључна формула, формирана још у време Немањића,⁵⁵ механички пренесена из ранијих Лазаревих исправа, попут оне издате Манастиру Раваници, или Св. Пантелејмону 1380/81,⁵⁶ у случају непредвиђених, или принудних околности, заиста предвиђала могућност наслеђивања области Моравске Србије, по којој би били заобиђени Лазареви директни потомци.⁵⁷

На основу упоредне анализе, може се утврдити да дипломатичка грађа само делимично осветљава природу сложеног односа успостављеног између кнеза Лазара и његовог зета Вука Бранковића. Посебне одредбе повеља, протоколарне и закључне формуле, као и различите форме исправа којима се интонира аукторски чин и статус, јасно раздвајају положаје које су заузимала ова два обласна господара уочи битке на Косову. Судаћи према кључним моментима у исправама, попут садржаја аренге, интитулације у Лазаревој исправи, Вукове сведене, готово епистоларне форме документа и његовог уздржаног господарског наступа, јасно је да државно-политички ранг Вука Бранковића, свакако није био у истој равни са кнезом Лазаром. Уважавајући све особености једне и друге исправе, чини се да је став заступан у делу историографије о немогућности изолованог посматрања овог феномена, једини исправан. Родбинске везе између кнеза Лазара и Вука Бранковића много су више обликовале њихов однос него политичка прокламација владарске идеологије. Одредбе о улози забаштињених Дубровчана у одбрани градова и области јасно упућују на зближавање таста и зета у погледу њихове одбрамбене политике усмерене против турских упада. Односи који су владали између Лазара и Вука више су личили на породичну владавину две територијално дефинисане области, међу којима је Лазар имао недвосмислено првенство, *старијег, таста, родитеља, главе породице*. Хијерархијско преимућство и израз поштовања исказаног према кнезу Лазару, како од стране Вука Бранковића, тако и од Дубровчана, не упућују на сизеренско-вазалну природу њиховог

⁵⁵ В. Мошин, *Самодржавни Стефан кнез Лазар*, 18–19.

⁵⁶ А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 55, 148.

⁵⁷ Још од почетка осме деценије XIV века, најближи сродник на кога је кнез Лазар могао да рачуна у смислу политичке подршке, али и евентуалног наслеђивања његових земаља био је његов зет, Вук Бранковић. До 1377. године, када се као пето дете у браку кнеза Лазара и кнегиње Милице родио први син Стефан, Вук је у браку са Лазаревом ћерком Маром имао већ два сина, Гргура и Ђурђа. Видети А. Веселиновић, Р. Љушић, *Српске династије*, 84–85; Исти, *Родослови*, 27, 29.

Марко Шуица

односа, већ пре на утврђено старешинство у оквиру породице. Однос Лазар–Вук, имао је нарочиту политичку и личну тежину, и чврсту спрегу. Због тога не представља саставну компоненту, са становишта историографије, дискутабилног концепта лабавијег породичног савеза, који би укључивао и остале Лазареве зетове или суседе.

**LES RAPPORTS ENTRE LE PRINCE LAZAR ET VUK BRANKOVIĆ À
LA LUMIÈRE DE DOCUMENTS RAGUSAINS DE 1387**

(Résumé)

Les documents délivrés par le prince Lazar et Vuk Branković aux Ragusains au début de l'année 1387 font depuis bien longtemps l'objet de l'attention des historiens. Ces chartes ont été le plus souvent traitées du point de vue de leurs caractéristiques diplomatiques dans le contexte de l'idéologie dynastique, mais aussi des rapports existant entre ces deux seigneurs. Le renouvellement des privilèges commerciaux et l'établissement des obligations des citoyens ragusains sur les territoires du prince Lazar et de Vuk Branković constituent une partie de l'utilisation de droits régaliens et une reprise à leur compte d'une partie de l'héritage national remontant au règne de la dynastie des Nemanjić. Etablis à une même occasion, et dans un intervalle de quelques jours au plus, ces documents montrent, à travers certaines particularités, l'existence, à la veille de la bataille de Kosovo, de différences entre les deux seigneurs les plus importants de Serbie. Les différences diplomatiques ressortent de la façon très évidente à travers le caractère des documents mêmes, leur intitulé et la partie eschatocolaire. S'agissant des dispositifs, on ne relève que quelques divergences dont les formulations laissent toutefois transparaître une réelle différence dans les positions occupées par ses seigneurs serbes. Certaines clauses concernant les obligations des Ragusains dotés de patrimoines, tant sur le territoire du prince Lazar que sur celui de Vuk Branković, montrent l'existence d'une stratégie de défense commune des territoires serbes face à la menace osmanlie. L'analyse comparée de ces documents montrent, quand à elle, que les relations entre le beau-père et le gendre ne sauraient être regardées exclusivement du point de vue de la diplomatie. D'un autre côté, les particularités relevées montrent l'existence d'une différence réelle quand à leur position, qui pourrait davantage être décrite comme une gradation hiérarchique au sein d'une même famille. Elles reflètent aussi une attitude à travers laquelle Vuk Branković manifestait un profond respect et un rapport particulier envers la prééminence familiale de son beau-père, le prince Lazar.